

Nespisovný jazyk ve vyučování češtiny jako cizího jazyka aneb *Tady tou cestou furt rovně. Chůzou je to tak dvacet minut a tramvajou tak deset*

Petra Bulejčíková

Autentická komunikace mezi českým mluvčím a cizincem

O potřebě a vhodnosti zařazování nespisovného jazyka do vyučování češtiny jako cizího jazyka se živě a vzrušeně diskutuje již dlouho. Některé z těchto diskusí se staly impulsem pro moji disertační práci (Bulejčíková, 2014), v níž jsem se zaměřila na analýzu autentických dialogů mezi cizincem a českým mluvčím, abych zjistila, zda čeští mluvčí v takové situaci přepínají do spisovného kódu. Za účelem potvrdit, či vyvrátit tuto hypotézu proběhlo nahrávání v Brně, v Olomouci a v Praze, a to v komunikačních situacích, do nichž se cizinci běžně mohou dostat (ptaní na cestu, objednávání jídla a pití apod.).¹ Cizinci, kteří byli do nahrávání zapojeni, měli nečeský přízvuk a zdálo se evidentní, že čeština není jejich mateřským jazykem, avšak v některých případech nebylo zřejmé, zda český mluvčí tuto skutečnost reflektoval, proto později cizinci komunikační akt zahajovali frází „*Mluvím málo česky.*“

Celkem bylo v každém městě pořízeno přes dvacet dialogů, jejichž analýzou bylo nejen zjištěno to, zda (případně kde nejvíce) čeští mluvčí používají spisovný kód, ale projevíly se i jiné jazykové tendence.

Přestože se čeští mluvčí často snažili přizpůsobit svůj projev jazykové znalosti cizinců, objevovaly se v dialozích i prvky, které mohou porozumění znesnadnit. Konkrétně se jedná o prvky obecné češtiny, dialektismy či přepínání do angličtiny, případně němčiny², jak je uvedeno v následující tabulce, ale také o používání univerbizovaných lexikálních jednotek a překvapivé množství deminutiv, a to nejen v restauraci, kde bychom výrazy jako „gulášek“ a „kávička“ očekávali, ale i při ptaní na cestu (např. „po schodečkách nahoru“) i v dalších situacích.

Z tabulky 1 lze vyčíst, že v Brně a v Olomouci byla téměř polovina dialogů realizována ve spisovné češtině, zatímco v Praze je to necelá čtvrtina. V Praze naopak v téměř polovině dialogů došlo k přepnutí do jinojazyčného kódu, a to nejen v restauračních zařízeních, ale i na úřadech (pošta, banka). Nepřekvapí nás, že se

¹ Název příspěvku je autentický výrok, který při tomto nahrávání zazněl.

² Přepínání do cizojazyčného kódu zahrnujeme mezi prvky, které porozumění ztěžují, jelikož v takovém případě selhává komunikace v češtině. Tento výsledný efekt je pro nás důležitější než fakt, že motivací může být (kromě netrpělivosti) snaha cizinci pomoci.

Tab. 1: *Analýzované dialogy*

Město	Počet dialogů realizovaných pouze ve spisovné češtině	Počet dialogů obsahujících nespisovné prvky	Počet dialogů, v nichž došlo k přepnutí do jinojazyčného kódu	Celkové množství analyzovaných dialogů*
Brno	10	6	6	22
Olomouc	10	11	1	22
Praha	6	9	13	23

* V některých dialogích se objevovaly nespisovné prvky a také došlo k přepnutí do jinojazyčného kódu, proto součet může převyšovat počet analyzovaných dialogů.

nespisovné prvky objevovaly v Praze, zajímavé ovšem je, že nejčastěji se objevovaly v Olomouci. Nejméně jich bylo zaznamenáno v Brně, ale i tam se vyskytovaly. Tyto jevy dokládáme ukázkami z dialogů.

Prvky obecné češtiny a dialektismy

Brno:

ČM: *Český mluvčí (dále ČM):* Běžte na nádraží, jak **jezdijou šaliny**, jak se křižují **šaliny** a jedničkou.

Olomouc:

ČM: **Takle** vám zůstane tramvaj, vy se **votočíte** a máte **takle** ulici, tak **pete** tou ulicí a na **koncu** ste u orloje.

Praha:

ČM: Autobus jede do zoo tam **vocad'**.

Deminutiva

Cizinec (dále C): Osm rohlíků.

ČM: Osm **rohlíčků**. A jiné přání?

C: Ano ...bych čtyři bagety sezam.

ČM: Štyrykrát ... ty jsou devět padesát. A jiné přání?

C: Všechno.

ČM: Tak padesát tři, prosím. Máte dost drobných. Ták áno a je to akorát. Děkuji Vám. Tady jsou **bagetky a rohlíčky**.

Univerbizované lexikální jednotky

C: Nemluvím moc česky. Kde je Mendlovo náměstí?

ČM: Mendlovo náměstí. Chcete jít? To je daleko **Mendlák**.

Přepnutí do angličtiny

C: Dám si zelený čaj.

ČM: Zelený čaj. Ice or hot?

C: Hot and ice.

ČM: Jo jasně. Ok.

(...) Tak prosím.

C: Díky.

ČM: Fifty.

C: Fifty.

C: Prosím, nemluvíš moc česky. Kde je Mendlovo náměstí?
ČM: Mendlovo náměstí. Tak víte co je nejlepší? Jet na nádraží.
C: Dolů jo?
ČM: No, na nádraží.
C: Jo.
ČM: Bahnhof. Nebo ...Sprechen Sie Deutsch?
C: Ne, anglicky.

Možná implementace mluvené češtiny do výuky češtiny jako cizího jazyka

Hypotéza, že čeští mluvčí při komunikaci s cizincem přepínají do spisovného kódu, se nepotvrdila. Toto zjištění v disertaci vyústilo do podoby pracovních listů a metodických pokynů pro učitele a následně byly metodické návrhy zapracovány do online kurzu projektu CZKey (www.mluvtecesky.net), z něž níže publikujeme ukázky.

Jako žádoucí se tedy pro výuku češtiny jako cizího jazyka jeví kromě informování o situačním zakotvení jednotlivých variet jazyka a o existenci rozdílů mezi psanou a mluvenou formou jazyka rovněž

1. rozvíjení dovednosti porozumět klíčové informaci;
2. informování o existenci, vysoké frekvenci a základních způsobech tvoření deminutiv a univerbizovaných lexikálních jednotek;
3. informování o existenci dialektů.

Dovednost porozumět klíčové informaci

Studenti by měli být od začátku svého studia opakovaně upozorňováni na to, že mimo třídu mohou slyšet slova a tvary, které z výuky neznají, a to nejen proto, že je ještě neprobírali, ale také proto, že obecná čeština či regionální dialekt/interdialekt preferuje slova a tvary jiné. Je vhodné zařazovat poslechová cvičení obsahující typické prvky mluvenosti (vyšší frekvence částic, deiktik, zájmen, rektifikace, pauzy, případně regionální prvky apod.³). Při samotném poslechu je nutné vést pozornost studentů pouze k obsahu a porozumění klíčovému informacím, proto se zadání mohou na první pohled jevit jako příliš jednoduchá. Cílem je však rozvoj dovednosti orientovat se ve slyšené promluvě jako celku (globální poslech) a posílení důvěry studentů ve vlastní schopnost porozumět, nikoli dovednost identifikovat a pochopit každé slovo (detailní poslech) či analýza formální stránky promluvy. Za tímto účelem je zde navržen pracovní list založený na poslechu dialogů inspirovaných reálnou komunikací mezi českým mluvčím a cizincem⁴.

³ Srov. Šonková (2008) a Holá (2008).

⁴ Vzhledem k tomu, že mluvčí nedali souhlas s použitím nahrávek, je třeba vytvořit nahrávky nové, jež budou po obsahové i po jazykové stránce vycházet z přepisů autentické komunikace.

Metodický pokyn k pracovnímu listu 1

Vyučující pro své studenty vybere nahrávky, které odpovídají místu výuky, tedy v Praze nebude použít nahrávky z Olomouce apod. Vysvětlí studentům, že budou poslouchat dialogy a mají označit správnou odpověď. Studenti každý dialog poslouchají nejméně dvakrát, v případě potřeby i vícekrát. Své odpovědi porovnají s komunikačním partnerem a pak je sdělí vyučujícímu, který případně nesprávné odpovědi koriguje. Vyučující studentům neposkytne přepis nahrávek, protože cílem není jazykový rozbor ani fixování nespisovných variant, obzvláště v psané podobě.

Pro ilustraci takového typu cvičení jsou zde prezentovány autentické nahrávky z Prahy, z Brna i z Olomouce. Všechna tato cvičení se hodí k probírání tematického okruhu „orientace ve městě“. Studenti tedy již znají názvy dopravních prostředků, adverbia nahoře, dole, vpravo, vlevo, uprostřed, rovně, blízko, daleko a číslovky do 10.

Ukázka z pracovního listu 1

Poslouchejte dialogy a označte správnou odpověď.

Dialog 1

Která tramvaj jede na Mendlovo náměstí? a) 1 b) 2 c) 3

Dialog 2

Z které stanice jede autobus do zoo?

a) Holešovické nádraží b) Masarykovo nádraží c) Hlavní nádraží

Dialog 3

Která tramvaj NEJEDE na náměstí Hrdinů? a) 4 b) 5 c) 6

Přepis dialogů (odchylky od spisovné výslovnosti jsou explicitně napsány, jak byly slyšeny):

Dialog 1

C: Nemluvím moc

česky. Kde je Mendlovo náměstí?

ČM: Mendlovo náměstí.

Chcete jít? To je daleko Mendlák! Běžte na nádraží, jak jezdí šaliny jak se křižují šaliny a jedničkou.

C: Jeden, jo?

ČM: Jedničkou, ano.

Jedničkou vpravo.

C: Děkuju moc.

Dialog 3

ČM: Orloj ten je až ...dyž budete tady tou cestou furt rovně, jak jezdí ta tramvaj, tak až až až skoro na konci, tak tam je náměstí a tam je orloj.

Můžete jet štvorkou šestkou.

C: Je daleko?

ČM: [Náměstí hrdinů] té (to je) tak chůzou je to tak dvacet minut a tramvajou je to tak deset.

Štyři šest tam jede – náměstí Hrdinů.

Dialog 2

ČM: Stanice Holešovické nádraží. Nádraží Holešovice, nádraží Holešovice a tam je autobus. Vystoupíte z metra, tady do toho metra cé...

C: Tady cé.

ČM: Tady, ano. Nádraží Holešovice – tam vystoupíte a autobus jede do zoo tam vocad'.

Povědomí o existenci, vysoké frekvenci a základních způsobech tvoření deminutiv a univerbizovaných lexikálních jednotek

V analyzovaných nahrávkách mají deminutiva hojně zastoupení, a to v různých komunikačních situacích (obchody, restaurace, popis cesty, dopravní inspektorát aj.). Domníváme se proto, že je vhodné informovat studenty o jejich existenci, vysoké frekvenci i základních způsobech tvoření.

K tomuto účelu lze opět využít dialogů inspirovaných reálnou komunikací mezi českým mluvčím a cizincem, viz pracovní list 2.

Metodický pokyn k pracovnímu listu 2

Vyučující studentům rozdá pracovní list a sdělí jim, že budou poslouchat dialog. Vyzve je k poslechu a označení správné odpovědi. Studenti své odpovědi porovnájí s partnerem. Poté je vyučující vyzve, aby poslouchali ještě jednou a vybrali správné odpovědi v bodu 2.

Pracovní list 2

1. *Poslouchejte dialog. Označte, co je správně.*

Cizinec je

a) ve škole b) v pekařství

2. *Poslouchejte dialog ještě jednou. Označte, co slyšíte.*

a) osm rohlíků b) osm rohlíčků

a) Tady jsou bagetky a rohlíčky. b) Tady jsou bagety a rohlíky.

Přepis nahrávky:

ČM1: Tak prosím?

C: Osm rohlíků.

ČM1: Osm **rohlíčků**. A jiné přání?

C: Ano. (*pauza*) bych čtyři bagety sezam.

ČM1: Štýrykrát, ty jsou devět padesát. A jiné přání?

C: Všechno.

ČM1: Tak padesát tři prosím. Máte dost drobných! Tak, ano, a je to akorát. Děkuji Vám.

ČM2: Tady jsou **bagetky** a rohlíčky.

Takto použité dialogy slouží jako vstup do prezentace problematiky deminutiv. Pozornost studentů je nejprve upoutána na význam, až při druhém poslechu na jazykové jevy. Vyučující studentům vysvětlí, že deminutiva jsou v češtině frekvencovaná a dávají slovům emocionální zabarvení. Často je používáme, když chceme vyjádřit, že máme k něčemu pozitivní vztah. Proto jsou deminutiva v online kurzu projektu CZKey (www.mluvtecesky.net) prezentována v kontextu rodinné oslavy. Studenti nejprve poslouchají gratulaci, kterou říká babička vnučce, a vybírají, které slovo slyší. V následujícím cvičení přiřazují deminutiva k základovým slovům, v dalším cvičení sami píšou k deminutivům základová slova a v posledním cvičení naopak ze základových slov deminutiva tvoří. Studenti jsou upozorněni také na skutečnost, že některá deminutiva mají specifický význam (např. chlebíček).

Lekce 9 - 2: Přání

Kláščina dcera Elena má narozeniny. Je jí 6 let. Poslouchejte, co jí říká babička. Vyberte, co slyšíte.

• Elenko dnemka máš narozeniny! Přejeme ti všechno nejlepší, zstičko! Tady máš od nás přáníčko a

dáreček
dárek

Obr. 1: www.mlutecsky.net; kurz A2, lekce 9 Přání: 8/11.

Lekce 9 - 2: Přání

Spojte.

strom	stromček
dárek	dáreček
beran	beránek
vejce	vajíčko
přání	přáníčko
štěstí	štěstičko
zdraví	-
káva	kávička přáníčko vajíčko dáreček beránek dortíček kafičko
dort	štěstičko zdravičko stromček
kafe	

Odevzdejte

Váš výsledek: 100%

Obr. 2: www.mlutecsky.net; kurz A2, lekce 9 Přání: 9/11

Lekce 9 - 2: Přání

Jaká deminutiva můžete slyšet na oslavě nebo v restauraci? Doplňte slova s podobným významem.

Nápověda: guláš, dort, koláč, kávu, pivo, řízek

Babičko, dáš si kafičko?	Babičko, dáš si kávu ?
Tady je to pivečko a řízeček.	Tady je to pivo a ř .
Dáš si koláček?	Dáš si ___ ?
Dáte si dortíček?	Dáte si ___ ?
Dneska máme výborný gulášek.	Dneska máme výborný ___ .

Obr. 3: www.mluvtecesky.net; kurz A2, lekce 9 Přání: 10/11

Lekce 9 - 2: Přání

Doplňte přípony deminutiv **-íček, -ička, -íčko, -eček**.

Například: kafe – kafičko

dort – dort íček

káva – káv ička

strom – strom eček

dárek – dár

přání – přán

chleba – chleb

Odevzdejte Váš výsledek: 100%

Všimněte si: Někteřá deminutiva mají specifický význam. Porovnejte například chleba = chleba, ale chlebiček = chlebiček.

Obr. 4: www.mluvtecesky.net; kurz A2, lekce 9 Přání: 11/11

Podobným způsobem lze prezentovat také **univerbizované jazykové jednotky**.

Povědomí o existenci dialektů

Ve vyučování češtiny jako cizího jazyka jsme se doposud nesetkávali s prezentováním dialektů, ačkoli se v učebnicích objevuje obecná čeština. Někteří vyučující si však stěžují na výlučné zastoupení obecné češtiny jako jediného reprezentanta nespisovného (běžně mluveného) jazyka. Vzhledem ke zjištění, že i ve Foreigner Talk se prvky dialektu vyskytují, byl pro disertační práci navržen pracovní list a níže uvedený metodický postup⁵.

⁵ Inspirací pro tento pracovní list byla učebnice němčiny Schritte international 3 (Hueber, 2007).

Metodický pokyn k pracovnímu listu 3

1. Vyučující studentům ukáže mapu České republiky a ptá se jich, která města znají/navštívili, co tam viděli apod.
2. Vyučující studentům rozdá pracovní list, na němž jsou fotografie památek či typických míst pro vybraná města (např. hrad Špilberk pro Brno, orloj pro Olomouc). Pak studenty vyzve, aby spojili fotografie s názvy. Poté se studentů zeptá, jestli tato místa znají a vědí, kde jsou. Je třeba, aby studenti věděli, které památky jsou na fotografiích zachyceny, aby pak při poslechu mohli identifikovat příslušná slova.

Ukázka z pracovního listu 3 – část 1

Co je na fotografii? Kde je to?

a. kolo a drak

b. hrad Špilberk

c. Národní muzeum

d. orloj

e. náměstí a sloup

f. továrna (fabrika)

g. vysoká věž

h. Pražský hrad

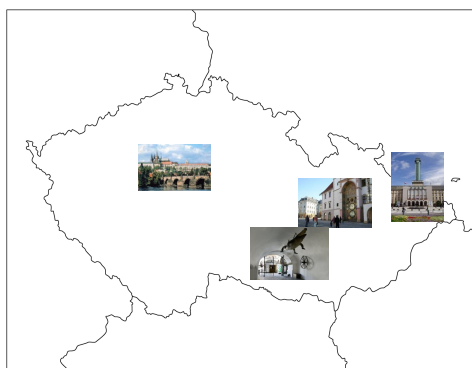
1.

2.

3. Vyučující studentům ukáže mapu České republiky (obrázky i mapu lze najít na internetu) a vyzve je, aby se na ní daná města pokusili najít. V případě potřeby jim pomůže.

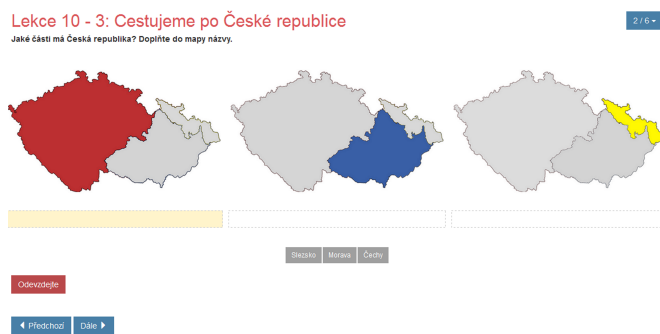

Ukázka z pracovního listu 3 – část 2

4. Vyučující studentům vysvětlí, že uslyší mluvit čtyři lidi a že jejich úkolem je napsat do mapy ke každému městu číslo podle pořadí, ve kterém se o daném městě mluví. Studenti každý text poslouchají nejméně dvakrát. Pokud mají s porozuměním velké potíže, vyučující jim zopakuje klíčová slova, jež se mají pokusit zaslechnout.

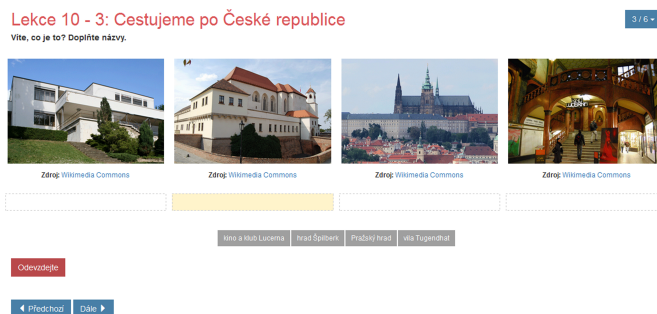
V disertační práci byly navrženy texty k nahrání v dialektu. Realizace takového nahrávání v projektu CZKey se ukázala jako obtížná, proto pro online kurz www.mluvtecesky.net byly vytvořeny aktivity, jež sice na dialekty upozorňují, nicméně jsou pouze tematizovány v rozhovorech. Pro tyto rozhovory byl zvolen kontext cestování po České republice.

Nejprve jsou studenti upozorněni na regionální rozdělení České republiky.

Obr. 5: www.mluvtecesky.net; kurz A2, lekce 10 Cestujeme po České republice: 2/6

Pak přiřazují k fotografiím názvy vybraných míst z Brna a z Prahy.

Obr. 6: www.mluvtecesky.net; kurz A2, lekce 10 Cestujeme po České republice: 3/6

Poté poslouchají dialogy a určují, o kterém městě se v nich mluví. Díky tomu, že se v dialozích hovoří o místech, s nimiž byli studenti seznámeni v předchozích cvičeních, a města jsou zároveň jmenována, nemělo by jim to činit potíže.

Lekce 10 - 3: Cestujeme po České republice

4 / 6

Andrej a Zuzana studují na univerzitě v Hradci Králové. O víkendu navštívili dvě česká města. Kde Andrej a Zuzana byli? Postouchejte dialogy a vyberte, co je správné.

Andrej byl -
Zuzana byla v Praze

Odevzdejte Váš výsledek: 100%

A: Zuzano, co jsi dělala o víkendu?
B: Byla jsem u kamarádky v Praze.
A: Tak to bylo fajn, ne?
B: Jo, bylo. Šli jsme na procházku po městě a večer jsme tancovali v Lucerně. Znáš ten klub?
A: Jasně. Taký tam chodím, když jsem v Praze.
B: A taký ti tak vadí, jak jsi v Praze mluvila?
A: Jak to myslíš?
B: No třeba místo Pražský hrad říkali Pražskej hrad, místo od Staroměstské říkali vod Staroměstský a ještě ke všemu mluvili tak krátce. Neříkali „nevím, rohlík, knedlík“, ale „nevim, rohlík, knedlík...“. Nešlo se mi to.
A: To máš pravdu, ale já už jsem si zvykl a nevadí mi to.

◀ Předchozí | Další ▶

Obr. 7: www.mluvtecesky.net; kurz A2, lekce 10 Cestujeme po České republice: 4/6

Při druhém poslechu těchto dvou dialogů je pozornost studentů směřována k jazykovým prostředkům.

Lekce 10 - 3: Cestujeme po České republice

5 / 6

Postouchejte dialogy ještě jednou.

Andrej byl o víkendu v Brně. Tedy mluví s kolegou v práci. Jaký měl problém? Andrej nemohl najít cestu.
Andrej slyšel „Musíte jít tam, jak jezdí šaliny.“ Co to znamená? Musíte jít tam, kde jezdí tramvaje.
Zuzana byla o víkendu v Praze. Co se jí nelíbilo? Oslabení lidí, Jak lidé mluvili, Hledba v klubu.

Odevzdejte Váš výsledek: 100%

Zobrazit/Skrýt text

Obr. 8: www.mluvtecesky.net; kurz A2, lekce 10 Cestujeme po České republice: 5/6

Nakonec studenti dešifrují nespisovné výrazy.

Lekce 10 - 3: Cestujeme po České republice

6 / 6

Spojte standardní a nestandardní výrazy.

šalina	-
jezdijó	-
vod	-
Pražskej hrad	-
Nevim.	<div style="border: 1px solid black; padding: 2px;"><p>Nevím.</p><p>-</p><p>Nevím.</p><p>od</p><p>Pražský hrad</p><p>jezdí (pt.)</p><p>tramvaj</p></div>

Odevzdejte Váš výsledek: 100%

Všimněte si: V Praze a ve středních Čechách můžete slyšet takzvanou obecnou češtinu. Více o obecné češtině [zde](#). V jiných částech České republiky můžete slyšet různé dialekty. Výrazný je například dialekt, kterým se mluví v Brně nebo v Ostravě. Obecná čeština se ale díky médiím a cestování postupně dostává i do jiných částí České republiky. Naopak tradiční dialekty pomalu mizí.

◀ Předchozí

Dále ▶

Obr. 9: www.mlutvecesky.net; kurz A2, lekce 10 Cestujeme po České republice: 6/6

Závěr

Cílem příspěvku bylo seznámit čtenáře se zjištěním, že v tzv. Foreigner Talk v Brně, v Olomouci a v Praze se objevují prvky nespisovné češtiny, jak bylo ilustrováno nahrávkami, a s návrhem aplikace tohoto poznatku do pracovních listů s metodickými pokyny a později do online kurzu www.mlutvecesky.net.

Jsem přesvědčena, že díky analýze autentických nahrávek a díky následnému lingvodidaktickému zpracování se nám podařilo ještě více přiblížit vyučování češtiny pro cizince běžné každodenní komunikaci. Věřím také, že budou následovat další výzkumy zaměřené na běžně mluvenou češtinu v tzv. Foreigner Talk, tedy nejen na (inter)dialekty, ale např. i na deminutiva, a že výsledky těchto výzkumů budou následně vhodně didakticky zpracovány.

Literatura a prameny

BULEJČÍKOVÁ, P. (2014). *Problematika spisovnosti se zřetelem k výuce češtiny jako cizího jazyka*. Praha: FF UK. Nепublikovaná disertační práce.

HOLÁ, L. (2008) Spisovná vs. obecná čeština ve výuce češtiny jako cizího jazyka. In ŠEBESTA, K., & HÁJKOVÁ, E. (Eds.) *Didaktické studie IV*. Praha: Univerzita Karlova, s. 29–35.

Schritte international 3. (2007). Mnichov: Hueber Verlag.

ŠONKOVÁ, J. (2008). *Morfologie mluvené češtiny. Frekvenční analýza*. Praha: NLN.

Elektronické zdroje

www.mlutvecesky.net

Autorka

Mgr. Petra Bulejčíková, Ph.D., e-mail: petra.bulejcikova@seznam.cz

Autorka vystudovala obor český jazyk a literatura s učitelským zaměřením na FFUK v Praze. V roce 2014 dokončila doktorské studium na ÚČJTK FF UK. Zabývá se metodikou výuky (mimo jiné byla metodičkou ve státním integračním programu) a podílí se na tvorbě učebnic, doplňkových a metodických materiálů. Je spoluautorkou obsahu pro úroveň A1 a A2 online kurzu www.mluvtecesky.net. V současné době vyučuje v kurzech češtiny pro cizince na UK v Praze a metodiku výuky v oboru Čeština jako cizí jazyk na vysoké škole AKCENT College, s. r. o.